

УДК 528.9

Курач Т.М.

ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНИХ КАРТ

Описується сутність систематизації цілей класифікації географічних карт. На основі загальної теорії класифікації розроблено "дерево цілей" у вигляді системи цілей класифікації географічних карт. Виділено три основних критерії: фінальності, емпіричної апробації, наукового обґрунтування. Шість додаткових критеріїв відносяться до ефективної реалізації класифікування.

Описывается сущность систематизации целей классификации географических карт. На основе общей теории классификации разработано "дерево целей" в виде системы целей классификации географических карт. Выделены три основных критерия: финальности, эмпирической апробации, научного обоснования. Шесть дополнительных критериев относятся к эффективной реализации классифицирования.

We describe the systematic nature of the purposes of classification of geographical maps. Based on the general theory of classification by "objectives tree" as a system of classification of the purposes of geographical maps. Three main criteria: final, empirical, scientific study. Six additional criteria relating to the effective implementation of the classification.

Постановка проблеми. У науковому пізнанні, спеціалізованій діяльності людини, цілепокладання відіграє важливу роль. Процес формування і реалізації цілі називається цілепокладанням. Цілепокладання – процес формування цілі як ідеального образу бажаного (цілеформування); її досягнення і втілення у результаті діяльності (цілереалізація) [5, С. 705]. У процесі дослідження завжди присутні неявні моменти, що призводить до відхилення від поставленої мети та труднощів у її реалізації, тому необхідним є врахування аспекту цілепокладання як на теоретичному так і на практичному рівнях дослідження.

Аналіз попередніх досліджень. Найповнішими систематизаціями географічних карт є класифікації за окремими параметрами, розроблені К. О. Саліщевим та О. М. Берлянтю, які у продовж років ними вдосконалювались. Класифікації географічних карт також наводяться в працях М. М. Баранського (економіко-географічні карти), А. І. Преображенського (спеціальні (тематичні) карти), І. П. Заруцької (карти природи), Я. І. Жупанського (тематична класифікація економічних карт), інших вчених.

Мета статті – окреслення системи цілей та критеріїв до класифікування географічних карт на основі загальної теорії класифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початковим етапом розроблення будь-якої класифікаційної системи є теоретико-методологічний рівень. На цьому рівні класифікування географічних карт вирішують наступні завдання: вивчається безпосередньо об'єкт дослідження, його характеристики, властивості та склад, на основі чого формується вихідна множина елементів; окреслюються цілі та завдання класифікації; визначається вид класифікації та властивості класифікаційної системи; описуються принципи та вимоги до класифікації; обґрунтовується структура та модель класифікації; визначаються класифікаційні відношення.

Важливим є виділення об'єкта (системи) дослідження з поміж інших систем, зокрема встановлення меж системи, структури та її характеристик. Географічна карта є достатньо добре вивченим об'єктом дослідження, з визначеним складом елементів, властивостями і характеристиками. Структурними елементами географічної карти є: картографічне зображення, математична основа, легенда, додаткові дані, допоміжне оснащення [4, С. 20]. При створенні класифікації географічних карт важливо не плутати структуру об'єкта дослідження (системи географічних карт) зі структурою окремої карти, як типового зразка всіх географічних карт. Елементи карти у свою чергу класифікуються, зокрема існує класифікація картографічних проєкцій, масштабів, легенд і ін.

Оскільки метою дослідження є створення багатопараметричної класифікації географічних карт, то в систему будуть включені всі різновиди географічних карт за різними ознаками. Об'єктом дослідження виступає саме географічна карта, і тому в систему класифікації не будуть включені інші картографічні зображення й твори, такі як глобуси, анагліфи, анаморфози й ін.

Разом із вивченням об'єкту дослідження відбувається формування множини класифікаційних об'єктів. Множина географічних карт формується на основі розроблених окремих класифікацій за рядом ознак. Найбільш розробленою та чисельною є класифікація карт за змістом.

Наступним шагом є визначення цілей класифікації. У філософії поняття *ціль* і *телеологія* розуміється як:

1) телеологія – ідеалістичне вчення, яке вважає, що все в природі побудовано доцільно і в будь-якому розвитку здійснюється наперед поставлена ціль [2, С. 687];

2) телеологія – вчення згідно з яким не лише людська діяльність, а й природні явища та історичні події спрямовані до певної мети і підпорядковуються їй [5, С. 632];

3) ціль – ідеальний образ майбутнього, бажаного результату людської діяльності [5, С. 706].

4) ціль – те, чого прагнуть, те що треба здійснити [2, С. 758].

Необхідно розрізняти ціль та процес досягнення цілі, і тому під ціллю розуміють бажаний в майбутньому або оптимальний результат. Заслуговує уваги тезис, що “ціль може бути лише там, де є управління” [3, С. 73]. Дійсно, функціонування (дія) не керованих систем не має цілі, тому може досягати будь-якого з можливих результатів.

Правильне визначення цілі на початку дослідження у подальшому вплине на якість та ефективність отримання результату. Ціль визначає способи та форми дії, характер і системне впорядкування, засоби досягнення результату. При дослідженні складного об’єкту характерним є наявність декількох цілей (системи цілей). Одна з них є, як правило, головною, а інші додатковими або проміжними. Систематизація цілей передбачає вирішення завдань:

- формування та систематизації цілей (завдань);
- формування та систематизації показників і критеріїв досягнення цілей;
- систематизації засобів та заходів із досягнення цілей [3, с. 75].

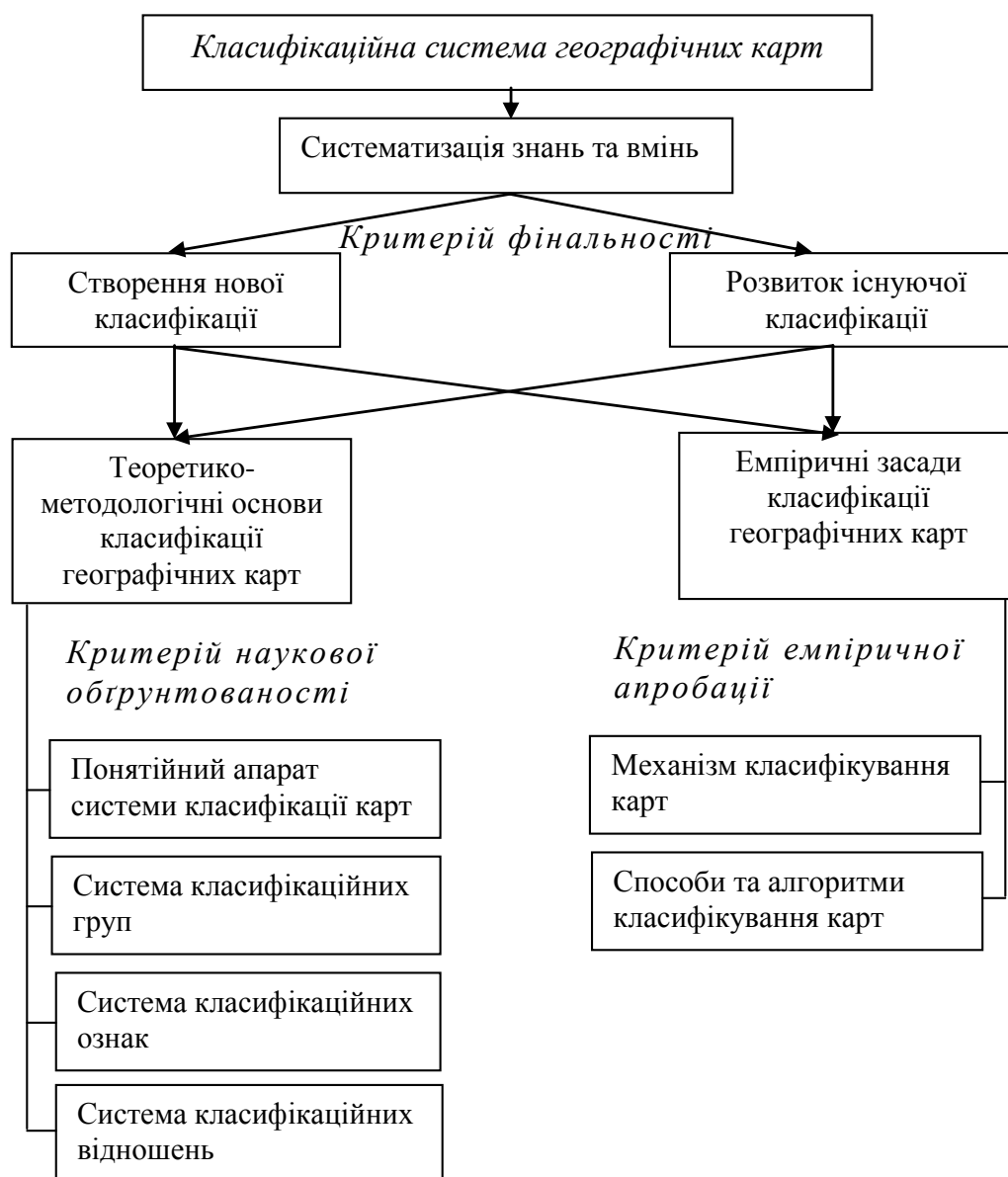

Рис. 1. Система цілей класифікування географічних карт

Ціль передбачає виконання направлених дій на досягнення результату. Чим складніша діяльність, тим більше число проміжних, близьких, безпосередніх цілей. Чисельність цілей на різних етапах дослідження вимагає їхньої систематизації, таким чином, що виконання часткових проміжних цілей на певних етапах призведе до здійснення кінцевої мети та отримання бажаного результату. При визначенні основної цілі класифікації необхідно дотримання певних вимог, по-перше, ціль має бути реальною і досяжною; по-друге, не можна підмінити ціль засобами; по-третє, не бажано об'єднувати та змінювати цілі під час безпосереднього виконання дослідження.

Основна ціль дослідження – створення багатопараметричної класифікації системи географічних карт. Складність майбутньої класифікації передбачає існування проміжних цілей, їхньої вкладеності або ієрархії та необхідність систематизації шляхом побудови “дерева цілей” (рис. 1.).

Основна ціль дослідження – створення багатопараметричної класифікації системи географічних карт. Складність майбутньої класифікації передбачає існування проміжних цілей, їхньої вкладеності або ієрархії та необхідність систематизації шляхом побудови “дерева цілей” (рис. 1.).

Виконання головної цілі – створення класифікаційної системи географічних карт передбачає систематизацію знань та вмінь з предметної галузі. Для забезпечення ефективності майбутньої системи вводимо критерій фінальності, оскільки тільки завершене дослідження має конкретні результати і спроможне повноцінно функціонувати. Наступні дві цілі дають можливість говорити про завершеність класифікаційної системи: 1) поглиблення теоретико-методологічних основ класифікації географічних карт; 2) розроблення емпіричних засад класифікації географічних карт. Ці цілі можна вважати основними, а решта є проміжними. Ефективною вважається система якщо вона є науково-обґрунтованою і пройшла емпіричну апробацію та підтвердила вихідні цілі дослідження. Тому саме критерії наукової обґрунтованості та емпіричної апробації визначають низку проміжних цілей.

Критерій наукового обґрунтування передбачає:

- 1) уточнення понятійного апарату системи класифікації карт;
- 2) розроблення та надання назв класифікаційним групам;
- 3) розроблення системи класифікаційних ознак систематизації географічних карт;
- 4) виявлення системи класифікаційних відношень систематизації географічних карт.

Критерій емпіричної апробації передбачає:

- 1) розроблення механізму класифікування карт;
- 2) розроблення способів та алгоритмів класифікування карт.

Кожна з перелічених цілей розбивається на більш дрібні, але щоб не перевантажувати “дерево цілей” вважаємо достатнім обмежитися

головними та проміжними цілями. У подальшому дослідженні деревовидна ієрархічна структура цілей може бути доповнена і розширена, за рахунок появи підцілей які можуть бути сформульовані після досягнення попередніх.

У подальшому більш доцільним є розроблення критеріїв ефективності досягнення цілей, оскільки вони будуть необхідними для подальшого вирішення задачі вибору й оптимізації тих або інших альтернатив досягнення цілей. Отже, сформовані критерії у подальшому можуть замінити цілі. Для більш віддалених цілей можна виділити шість критеріїв ефективності досягнення результату:

Критерій 1. Обмеження вихідної множини об'єктів класифікування та сукупності ознак класифікації.

Критерій 2. Необхідність вибору і реалізації оптимальної моделі класифікації.

Критерій 3. Виділення не більше 5 – 7 класифікаційних елементів для кожної з класифікаційних груп (або дотримуватися “числа Колмогорова” або “гіпотези Міллера” $K=7\pm 2$).

Критерій 4. Наявність більше ніж десяти класифікаційних елементів потребує їх подальшого поділу.

Критерій 5. Розчленування на кожному рівні повинно бути домірним, виділення частин логічно незалежним.

Критерій 6. Ознаки декомпозиції в межах одного рівня повинні бути єдиними.

Критерії залежать від поставлених цілей, які в свою чергу відповідають певній стадії пізнання об'єкта в умовній шкалі від “ідеального спрямування в майбутнє – до реального кінцевого результату...” [1, С. 91]. У процесі дослідження об'єкта ціль може змінюватися в один або в інший бік, що вимагає уточнення або зміни її формулювання.

Ідею методу “дерева цілей” вперше запропонував У.Черчмен щодо проблем прийняття рішень в промисловості. Термін частіше використовують для ієрархічних структур, що отримують за рахунок розчленування одного компонента не менше ніж на два під компонента. Стосовно “дерева цілей”, для конкретного дослідження, різні підцілі окремих рівнів можна називати підцілями нижніх рівнів, напрямками, завданнями, проблемами, функціями. Для структуризації тематики науково-дослідної організації використовують термін “дерево проблем”, а для розробки прогнозів “дерева напрямів розвитку” або “прогнозний граф” [1, С. 180].

Висновки. На початковому теоретико-методологічному рівні розроблення багатопараметричної класифікації географічних карт одним із завдань є визначення цілей та завдань класифікації. Складна багаторівнева система географічних карт вимагає визначення більше ніж однієї цілі, зокрема системи цілей та розроблення критеріїв їх досягнення. Систематизацію цілей найкраще відображати у вигляді “дерева цілей”, з

головними та проміжними цілями, послідовне виконання яких призведе до кінцевої мети та отримання бажаного результату. Розроблене "дерево цілей" подане у вигляді системи цілей класифікації географічних карт, де виділено три основних критерії (фінальності, емпіричної апробації, наукового обґрунтування) та шість додаткових, які відносяться до ефективної реалізації класифікування.

1. Волкова В.Н. Теория систем и системный анализ: учебник для вузов./В.Н.Волкова, А.А.Денисов. –М.: Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2010. – 679 с.
2. Ожегов С.И. Словар русского языка. – 16-е изд. –М.: “Русский язык”, 1984. – 798 с.
3. Омельченко В.В. Общая теория классификации. Часть 1. Основы системологии познания действительности. М.: ООО «УПЦ “Маска”», 2008. – 436 с.
4. Салищев К.А. Картоведение: Учебник. – 3-е изд. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 400 с.
5. Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис. 2002. – 746 с.